

FRANČE KOBLAR

PETDESET LET

Petdeseta knjiga »Doma in sveta« terja najprej naše hvaležnosti do njih, ki so jo započeli, bogatili in ohranili. Zato se s posebno hvaležnostjo spominjamo ustanovitelja Frančiška Lampeta, ki je pred petdesetimi leti vsadil skromno mladiko in jo odgojil s svojo srčno krvjo. Njegovo življenje, do konca izrabljeno v delu, širokost njegovega duha, objemajoča vse narodno življenje, naj bi bila vedno tudi nam v zgled in vzpodbudo, zakaj vse njegovo delo je bilo vendarle klic življenja med samo trdo razumsko sodbo in svobodno človečnostjo: v skladnosti naravne in nadnaravne lepote, resnice in dobrote je hotel narodne sile krepiti, širiti in pridobivati, nikdar jih ne slabiti, ožiti in odbijati. Tako je bila Lampetova knjiga od ustanovitve do njegove smrti preprosto bogastvo vzgojitelja in učenjaka, a tudi skrbno pripravljena njiva za setve novih pokolenj. Pristrčne povesti njegovega Doma in sveta, tehtajoča poezija, poučne podobe iz kulture in zgodovine, slovenstva in slovanstva so zrahljale ledino v sredini slovenskega občestva in mu odpirale obzorje v svet.

S Frančiškom Lampetom je ugasnila moč vodilne osebnosti, zaživela pa je zavest skupnosti njegovih učencev, ki so si iz svoje prebujene mladosti začeli graditi svetišče umetnosti. Sredi med njimi stoji najvidneje srdita bojevitost Evgena Lampeta; njegovo edinstveno neizprosno je prepajal tako blesteč duh, da se ob njem na enaki višini tehtata izvestnost resnice in njeno trdo nasprotje. Načelna ostrina v brambi in napadu je rasla, ob nji je dozorel tudi prvi katoliški umetniški rod in stal skoraj sam, izločen iz slovenske skupnosti. To je bil poseben pojav. Slovenska slovstvena umetnost je bila sicer od nekdanj samo ena, ljudje pa so jo delili po nazorih in politiki, misleč, da samo ločeni narod more po njihovem živeti in da se vrednote morajo meriti po pripadnosti. Zato so se skupne narodne ustanove le s težavo ohranile, njih delo se je urejalo po strankarskem ključu in za velika dejanja ni bilo moža. V tej razdvojenosti naše kulture se je katoliško načelo prvič uveljavljalo kot samostojen, enakovreden tvorni vzgon in se oproščalo svojih nekdanjih vezi in ozirov. Nič več ni mogla obveljati vrednost dobrega namena, vse, kar

se ni ujemalo z visokimi zakoni lepote in kar ni hitelo z veselo tekmo za najvišjo umetnostno vrednoto, je obležalo ob strani. To je bil Dom in svet Izidorja Cankarja, zmagovit vzpon na vrh slovenske umetnosti, njegova zrela mladost in moč, ki ne pozna pomislekov in brezskrbno tvega. Svet je bil takrat še cel, tik pred velikim nemirom.

Kipenje in zorenje, odpad, smrt in nova rojstva so šla skozi leta Doma in sveta. To je njegova zgodovina. Največja širina se je stisnila v globine in morala iskati novih tal. Najhujše je bilo, kadar je odpadala mladina in se je v tiste, ki so ostali, zagrizla skušnjava, čemu še naprej po samotni poti, zakaj ne na široko cesto, v popolno svobodo, saj je slovenska omika samo ena in je njen najhujši sovražnik od nekdanj isti: naš lastni dvom, duh zanikavanja svoje moči, plašljivi služabnik vsakemu gospodu, naš maloverni javni zastopnik, ki si je za narodno delo izmislil mnogotere podobe politične igre in si od nekdanj z zločinsko samozavestjo lasti tudi usodo našega narodnega duha. Ali bi ne bila prva dolžnost, da bi se strnjena slovenska omika vselej enotno dvignila proti njim, ki ji strežejo po življenju in so živo nasprotje tistih svojih prednikov, ki so jo sami zgradili. Ta misel potrtega spoznanja je vendarle preveč preprosta in je samo nagonski odpor proti naši javni laži in samovolji; našo narodno bolezen bi morali zdraviti naši vzgojitelji, če bi bili dovolj pogumni za to. Toda prave duhovne borbe so usodna skrivnost človeškega bitja, zato so neizbežno in edino potrdilo življenja za resnico. Zgled Frančiška Lampeta, ki v svoji srčni milini ni iskal nasprotnikov, pa je kljub temu ohranil nedotakljivo zvestobo do nadnaravnih resnic in se ni mogel nikjer podrediti v škodo svoje duše in tudi nikdar ni mogel popustiti, nam določa svoje mesto v naši narodni omiki. Zato je tudi Lampe sam moral gledati odhod mladine, ki je hitela v svobodo; najboljša in najsvetlejša imena so bila med njimi in ni jih mogel zadržati. Vsaka ločitev mladine je prebujenje, pride iz sebe ali nasilno, šele mož obračuna s seboj in se po svoji poti vrača v očetov dom. Morda pride pozno, morda ne dospe nikoli niti do praga, a hodi pod istim nebom, v tistem viharju, ki ga pred samim seboj pravično gleda iz svojega varnega zavetja. Vsaka ločitev pretrese do konca, pa pride nova mladina in z njo vera v prihodnost, edina pot, ki ostane vsem, je — naravnost v sladkost in bolečino duhá.

Ob petdesetletnici se oglašča vprašanje: kako smo gospodarili z dediščino in kaj hočemo z njo? Ali smo grešili proti svojemu ustanovitelju, da smo mu njegovo knjigo tako zelo spremenili; ali bi jo še pobožal, kakor je svojo, ko so mu jo prinesli ob koncu leta; ali bi jo še pripoznal za svojo?

Marsikomu se še danes zdi, da so se v razvoju Doma in sveta res zgodile pomote in da bi se bilo treba držati prvotne knjige, njene priljubljene širine in preprostosti. Kdor tako govori, slabo misli in ne pozna bistva Lampetove knjige same. Slovensko duhovno življenje

se je v petdesetih letih čudovito spremenilo, zlasti se je spremenila kulturna zavest katoličanov. Prav te spremembe so dale popolnoma nov obraz naši narodni zgradbi, v kateri je celo pojem konservativnosti dobil spet svojo pravo vsebino. Nič več ni v njem očitnih znamenj nazadnjaštva, kar še v celoti velja za čas pred petdesetimi leti. Pojem starega narodnega izročila se je poglobil, v njem so se odkrile doslej nevidne lepote in vrednote. Nekdanji realizem, ki je malikoval izobrazbi meščanskega človeka, da mu je bila skoraj sama sebi namen in je veljala kot edina sila svobode in napredka, je že davno opešal. Le za kratek čas je s svojimi bleščečimi gesli mogel vplivati in razen narodne zavesti ni mogel dati skoraj nobene druge višje vrednote. In prav proti naturalističnemu realizmu je bila obrnjena Lampetova knjiga. S poukom in srčno omiko je reševala zaostalost in osvobajala pred ožino, v katero je prehajala tedanja naša umska izobrazba. Iz te ločnice se nam pokaže naša kultura zadnjih petdesetih let v precej drugačni luči. Kljub mnogim zabrisanim črtam se nam vedno jasneje odkriva rast ljudske zavesti s svojimi vrednotami: zemljo in delom, in klicem duha po pravici in lastni usodi. Nov val boja in napredka je zajel slovensko življenje. Ta razvoj je segel tudi v globine in ga ni bilo mogoče ustaviti kljub vsem obranjujočim silam, ki so doslej vodile ljudstvo v miru in potrpljenju. Tako se je spremenila celo podoba nekdanje naše župnije in je postala novo družabno telo, ki s svojimi duhovnimi sredstvi mora posegati v vsakdanje življenje. Vaška idila je neresnična in priziv na dobroto in vdanost slovenske matere skoraj ne more več veljati tako, kakor je veljal še nedavno. Novi občutek življenja nam pravi, da sta bila njihova dobrota in potrpljenje res velika, ker sta prihajala iz močne vere, bila pa sta vse preveč ranjena in zadržana, da bi njihovi sinovi mogli neskaljeno sprejeti vso njihovo dediščino.

Silne spremembe v naši domovini so pognale katolištvo, da je moralo sprejeti boj na odprtem polju in v svoji notranjosti. Ni več dovolj, da zaupamo v nadnaravno veljavnost svojega nauka, treba je v tekmo z neposrednim življenjem, ki si postavlja novo vero iz sebe. Ali naj si ne očitamo, da smo v strahu pred spremembami v svetu bolj uporabljali samo moč načel kakor do konca služili v njihovem duhu? Ali nismo bili mnogi preveč vzvišeni nad družbo, čeprav si z mirno dušo lahko priznamo, da smo v duhovnem in družabnem oziru storili več kot drugi? Danes je treba sprejeti tragiko osamljenosti, ki prihaja iz širokega sveta, in brez vse svečanosti stopiti v vihar, v katerem se odloča usoda novega človeka.

To so vprašanja, ki trkajo na današnji mlajši rod. Zavest, da se svet lomi v tečajih in da se njegov tek prehiteva v presenečenjih, napravlja njegovo knjigo tako nemirno, neurejeno in težko. In ker čuti v sebi klic, da je treba iti do zadnje bridkosti in preizkušnje, zato je tako občutljiv za svojo osebnost in ranjen ob vsakem nezaupanju. Bodimo si do konca odkriti. Sami ne moremo misliti in

nimamo pravice, da bi hoteli biti izraz celokupnega slovenskega katolištva, niti v tistem pomenu, v katerem nobena revija ne more biti izraz kakršnekoli splošnosti. Hočemo pa izražati katoliško kulturno voljo, njen boj z gmoto in ožino, boj z lastno in nasprotno odpornostjo, ki misli, da v katoličanu ni potrebe ne zmožnosti, da bi gradil novi svet, da mu je vse do konca dano in nespremenljivo. V resnici preradi dogmatiziramo tam, kjer ni dogem in se premalo zavedamo, da je svet odprt vsakemu, ki ga hoče oblikovati.

Zato ni težko vprašanje, kako smo ravnali z Lampetovo dediščino, kako smo bili zvesti njegovemu duhu. Njegov duh je bil krotak in voljan, vnet za vse dobro, zvest in pokoren — toda bil je tudi odkrit in odločen. Tudi on ni bil ob svojem času vsem pogodu, celo vedno manj, hotel pa je kljub temu ubraniti dobro pred slabim, ohraniti svoj list v napredovanju in z njim pripraviti ognjišče žive krščanske omike. Temu njegovemu duhu smo hoteli ohraniti zvestobo, le da sta se čas in svet okoli nas bolj spremenila, kakor si je mogel misliti sam. V tem času hočemo reševati veljavo duhu in mu dati čast tam, kjer se zdi, da je že pregnan. In če smo kdaj ostrejši do sebe kakor do nasprotnika, ni proti duhu našega ustanovitelja.

Pod težo duhovne odgovornosti spoznavamo, kako majhnega pomena je bilo, da smo pozabili na klasično estetiko, ki jo je tako skrbno negoval in razlagal Frančišek Lampe. Iz nje smo rešili le idealizem, ki se v vsakem času ogiblje gole dnevne cene in ki vendar odpira neštete možnosti do razvoja in napredka. Kajkrat so se med tem spreminjala gesla: naturalizma, ki je bil nasilen v obljubah in tako nepovoljen v uspehih, ter skrajnega čutnega idealizma, ki je sam v sebi izgorel; spreminjal se je pojem poetičnosti, ki je s svojo izbranostjo hotela zdaj samo poživiti in zamamiti, zdaj z neposredno resnico ganiti in pretresti, in končno je potrkala na vrata tako silna vsakdanjost, da sedanji človek resno premišljuje, čemu in zakaj lepota, kakšna naj bo, da bo prava in vredna življenja. V teh težavah se je res stisnila pesem in se pripovedniku ustavljajo zgodbe — preveč mora premišljati, kako naj jim dá vrednosti, resničnosti in smisla.

Za to stisko odgovor Frančišku Lampetu ne bo težak. Zaradi nje bi morda vendarle z očetovsko roko pobožal tudi to svojo knjigo. Vsaj zaradi bolečine, ki je v nji.

Ne v razpuščenost, v sproščenost nam ukazuje naša zvestoba do preteklosti in vanjo nas sili tudi zavest naših prihodnjih nalog. Zato se vnovič obrnimo k svojemu središču, k osnovam našega dela! Pred vsemi drugimi vrednotami stoje vera, ljubezen in svoboda, ki se ne dajo ločiti v nobeni ustvarjajoči skupnosti, zato tudi v teh spominskih mislih ne moremo mimo njih.

Vera do neke celotne vrednote je, ki zajame vsega človeka, ga osamosvaja nasproti drobečemu se življenju in njegovim nebitve-

nostim ter daje smisel in namen njegovemu delu. Iz nje prihaja spoznanje in zavest, da se je vrednotam treba podrediti in jim služiti. Te vrednote so nad drugimi vrednotami, in čeprav so morda daleč in visoko, celo preko popolne razumske jasnosti, preko vsakdanje sreče in dobrote, so zanj resnične, dosegljive in nujne, ker so v njem skrivnostno utelešene, del njegovega bistva in se oglašajo iz njega samega. Naša vera v popolno lepoto, v čisto nravno zakonitost, v neprikrajšane človeške pravice, v narodno svobodo in še druge vrednote, ki pritegnejo nase vsega človeka, izhaja na poseben način iz vere v Boga kot najvišje vrednote in zopet prehaja vanjo, v njegovo vzvišeno pričujočnost in modrost. Le v tej zadnji veri se moremo bistveno ločiti od tistih, ki tej vrednoti nočejo ali ne morejo služiti.

Iz te vere izhaja ljubezen do osvajanja vsega lepega in dobrega, moč soustvarjanja, ki prihaja kot klic po sproščenosti vsega, kar nam teži življenje, kar prinaša temo in nered. Ni to visoka zavest izbranosti, niti ne vedno dojetje usodnega poslanstva, ampak preprosta sladkost duševne voljnosti, ki čuti, da nič na svetu ni slabo samo na sebi, ampak ima svoj daljni smisel in namen in da je v vsakem gibanju skrita kal dobrega. Vse se giblje in preureja, ker vsakdo hoče k sreči in popolnosti. Mislimo si celo, da bi vsa naša vernost in vse naše življenje lahko potekalo brez umetnosti — čeprav ne brez lepote — in vendar vemo, da bi to ne moglo biti in da bi bili brez soustvarjanja neskončno ubogi in nepodobni Bogu, ki je v nas položil ljubezen do soustvarjanja. Brez sproščenosti bi zapravili svojega duha in človečnost. Zato ljubezen do ustvarjanja ni igra, ampak najvišji smisel duha, ki teži iz teme k svetlobi, iz kaosa v urejen svet in preko boja k miru. Podobi Prometeja in Fausta dobivata v krščanskem oblikovalcu svojega spremljevalca. Tudi v njem živi nepremagljiva ljubezen, ki razkriva ljudem nebeško skrivnost, in tudi on mora biti iz žeje po zadnjem in popolnem večkrat igrača hudičeva; zato je tudi njegova usoda trpljenje in spozna, da je vse minljivo le prispodoba, le kar je neznatno, je dosegljivo. In vendar ve, da bi njegova vera ne bila nič, ko bi ne bilo v nji te ljubezni do trpljenja in spoznanja.

Toda prav zaradi tega usodnega erosa in njegove muke mu nihče ne more vzeti svobode. Kolikor si je priboril prostosti svoje duše, da ga ne plaše prazni strahovi in ga ne zadrži niti pomilovanje vseh na videz ali resnično urejenih ljudi, toliko časa je zvest tudi svoji veri in ljubezni. Dušna svoboda ga obvaruje tudi pred prazno vero, ki ne rodi ljubezni, ampak zbeganost, in pred trdo vero, ki je mrzla in lahko postane sovražna. Z vero in ljubeznijo služiti se pravi spoznavati in obnavljati vedno isto podobo in se vtapljati vanjo — iz svobode pa izhaja še modrost, ki vidi z več strani in spoznava popolneje. V svobodi je pogum do zadnje resnice, do tiste, ki je navadno skrita pod površino. Zato je vrednost dušne prostosti v tem, da se moraš stvarjem prikopati do dna in da nisi odrešen že s samo absolutnostjo doktrine. To svobodo seveda oklepa veličina naše vere, ki ji

služimo kot najvišji duhovni vrednosti in sreči. V tej vezanosti je tudi vsa možnost, da služimo vsem drugim vrednotam, ki vzporejene druga ob drugi terjajo od popolnega človeka, da jih goji in jih brani; tako se stapljamo v celoto narodne in človeške omike.

Na teh osnovah hočemo polagati plasti svojega dela v skupno slovensko hotenje in biti tisto, kar se imenuje človek neke dobe, ne samo dedič preteklosti, ampak tudi sejalec prihodnosti. Gotovo so bili časi pred nami vsaj na zunaj lepši in morda tudi koristnejši, toda po resničnosti življenja, po neizbežnosti njegovih usodnosti ni bil noben čas močnejši. In noben čas ni tako do dna jasno pokazal, da je naše središče tu, da si s tega mesta moramo priboriti tiste prostosti in zaupanja, ki ga je vredna zvestoba. Ni težko samovolji in dopadljivosti postavljati nova spominska znamenja, teže je ukleniti svoje delo v hotenje pokolenj in smrti odbiti ost. Zatorej mislimo v tej osamelosti na nov, prekaljen rod!

Frančiška Lampeta poznamo samo po podobi. Ko sem leto po njegovi smrti stopil v sprejemnico ljubljanskega Marijanišča, da si pri Andreju Kalanu izprosim kosila od »Jeranove mize« v ljudski kuhinji, se mi je boječemu čudno vtisnila v srce Lampetova slika. Miloba in stroga lepota je bil njen izraz. Ta podoba živi naprej in se ni nič spremenila, ko sem zgodaj vzel v roke drobno knjižico »Cvetje s polja modroslovskega« in se trudil v nji, še preden sem mogel obseči pojme. In ni se spremenila do danes, ko je pred nami razgrnjena vsa širina njegovega dela in nam leži na dlani njegova osebnost. Kadar je posebno težko in kadar se zazdi, da bi njegov list morda le ne bi bil več njegov, se spomnim nanj. Takrat se teža olajša in oživi ljubezen.

F. S. FINŽGAR

OB PETDESETLETNICI DOMA IN SVETA

Spomini

Ko doseže petdeseto leto človek, ve dobro, da je prispel na vrh. Više ne pojde. Gre za to, kako dolgo bo vztrajal na vrhu, preden začne drveti navzdol. — Ko doseže petdeseto leto revija, ni nujno, da bi začela propadati. Novi uredniki, novi, mladi sotrudniki dovajajo listu nove sokove in jo lahko usmerjajo v nove tokove, da se vedno pomlaja in vedno raste s časovnim razvojem v nova vprašanja in nove načine oblikovanja. Ta pot rasti je pri Domu in svetu ob njegovem zlatem jubileju tako vidna, kakor ne zlepa pri kaki drugi leposlovni reviji. Morda sodobni mladi oblikovalci književnih lepote tega ne čutijo tako živo kot tisti, ki smo spremljali